

7. Nadvidna, L. (13.08.2017). Ethnostyle in the trend. Retrieved from meridian.kpnu.edu.ua /2014/06/15/etno-styl-u-trendi/ [In Ukrainian].

8. Folklore style in clothes. (23.11.2016). Retrieved from http://www.strana-ua.net/news/folklornij_stil_v_odjazi/2014-09-02-44 [In Ukrainian].

9. Ethnic Clothes – Turned to Folklore (03.04.2017). Retrieved from <http://vseznajka.com.ua/etno-odyag-povernennya-do-folkloru/> [In Ukrainian].

10. The use of ethnic motives in modern Ukrainian clothes (08.06.2017). Retrieved from <http://www.uchika.in.ua/vikoristannya-etnichnih-motiviv-u-suchasnomu-ukrayinsekomu-ody.html> [In Ukrainian].

УДК 792. 077 (477)

*Ян Ірина Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент, докторант Національної
академії керівних кадрів культури і мистецтв
iniko2004@ukr.net*

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ СТАТУС

Мета роботи. Статтю присвячено дослідженню статусу українського музично-драматичного театру в суспільно-політичних умовах Російської та Австрійсько-Угорської імперій наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історико-культурного, компаративного, мистецтвознавчого методів. Зазначений комплексний методологічний підхід надає можливість дослідити ідейно-естетичну спрямованість творчої діяльності українського музично-драматичного театру, визначити його внесок у культурно-мистецьку панораму, започаткування міжетнічного загальнонаціонального діалогу. **Наукова новизна роботи** полягає у встановленні специфічних особливостей українського музично-драматичного театру як соціокультурного феномену, визначенні його місця і ролі в полікультурному середовищі Російської та Австрійсько-Угорської імперій наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. **Висновки.** Український музично-драматичний театр у час тотальних державних та цензурних заборон як компонент системи тогочасного соціуму, інтегруючись в культурно-історичну форму полікультурного суспільства, став яскравим історико-культурним явищем, набував статусу соціокультурного феномену, виконував етнозберігаючу, етноконсолідуючу функції, сприяв національному самоутвердженню, збереженню власної культурної ідентичності.

Ключові слова: українська театральна культура, соціокультурні процеси, національно-культурне відродження, національна ідентичність, соціокультурний статус, соціосфера театру, український музично-драматичний театр, репертуар.

Ян Ірина Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Украинский музыкально-драматический театр конца ХІХ – начала ХХ века: социокультурный статус

Цель работы. Статья посвящена исследованию статуса украинского музыкально-драматического театра в общественно-политических условиях Российской и Австро-Венгерской империй конца ХІХ – начала ХХ века. **Методология исследования** заключается в применении историко-культурного, компаративного, искусствоведческого методов. Ука-

заний методологічний підхід дозволяє дослідити ідейно-естетичні, творчі аспекти діяльності українського музикально-драматического театру, визначити його внесок в культурно-художественну панораму, розвиток міжетнічного общенационального діалогу. **Научна новизна роботи** полягає в аналізі особливостей українського музикально-драматического театру як соціокультурного феномена, визначенні його ролі в етнокультурній середі Російської та Австро-Венгерської імперій в кінці ХІХ – початку ХХ століття. **Висновки.** Український музикально-драматический театр як компонент соціокультурної системи, інтегрувавши в культурно-історическу форму полікультурного общества, набуває статусу соціокультурного феномена, пропагандує національну культуру, сприяє усвідомленню та збереженню національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: український театральний культурний процес, національне відродження, національна ідентичність, соціокультурний статус, соціосфера театру, український музикально-драматический театр, репертуар.

Yan Irina, Ph.D in Arts, Associate Professor, Doctorant of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Ukrainian music and drama theatre of late XIX – beginning XX century: sociocultural status

Purpose of Article. The article considers the status of Ukrainian music and drama theatre in the socio-political conditions of the Russian and Austro-Hungarian empires of late XIX – beginning XX century. **The research methodology** is based on the usage of historical-cultural, comparative, and art-historical methods. The mentioned methodological approach allows to explore the ideological and aesthetic content of the creative activity of Ukrainian music and drama theatre, determine its contribution to the cultural-artistic panorama, and the initiation of interethnic national dialogue. **The scientific novelty** of the work is the analysis of specific features of the Ukrainian music and drama theatre in as a sociocultural phenomenon, determination of its role in the ethnocultural space of the Russian and Austrian-Hungarian empires of late XIX – beginning XX century. **Conclusions.** The Ukrainian music and drama theatre was researched as a component of the social aspect, was integrated into the cultural and historical form of a polycultural society, acquired the status of a socio-cultural phenomenon, that performs ethnic consolidating function, promotes national culture as well as national theater art.

Key words: Ukrainian theatrical culture, sociocultural processes, cultural revival, national identity, sociocultural status, social sphere of theatre, Ukrainian music and drama theatre, repertoire.

На сучасному етапі розвитку української державності вельми актуального значення набувають питання вивчення та збереження національної культурної спадщини в її ретроспективному розмаїтті. Впродовж століть українське театральне мистецтво було середовищем збереження традицій, духовного пізнання, духовних цінностей. Дослідження історичних, ментальних засад українського театального мистецтва, досягнення його як феномену, який здатний ілюструвати динаміку духовного поступу українського суспільства є одним із пріоритетних напрямів національного наукового простору.

Висвітленню історико-культурних передумов становлення українського театального мистецтва присвячені праці Д. Антоновича [2], Н. Андріанової [1], О. Красильникової [12], Б. Романицького [19] та ін. Проблематику перебігу національно-визвольного руху аналізованого періоду досліджують у своїх роботах С. Єсельчик [11], О. Лиса [14], О. Малюта [15], В. Цапко [23] та ін. Окремим аспектам становлення та розвитку українського театального мистецтва в контексті національно-культурного відродження присвячені праці В. Бурдуланюка [3],

Н. Дорошук [9], І. Жданової [10] та ін. Водночас, попри значимість доробку вчених, соціокультурний аспект становлення та розвитку українського музично-драматичного театру ще потребує мистецтвознавчого аналізу. Цим і зумовлений вибір теми статті, метою якої є дослідження статусу українського музично-драматичного театру в умовах полікультурності Російської та Австрійсько-Угорської імперій наприкінці XIX – початку XX століття.

В означений період українська культура як потужна національна система зазнала значних переслідувань з боку імперської влади, державних владних структур, що організували спеціально для неї відповідну законодавчу базу, метою впровадження якої була інтеграція українства в імперське суспільство, і, як наслідок, – уніфікація історичної пам'яті, національної ідентичності та перспективи української нації.

Система державних законодавчих, виконавчих, судових органів, впроваджуючи імперський русифікаторський режим, намагалася перешкодити розвитку наймасовішого, найбільш соціально значущого виду національної культури – українського театру.

Націєтворчу, етноконсолідує роль українського театрального мистецтва підкреслював Д. Антонович, зазначаючи наступне: «Український театр в російській Україні був єдиним місцем, де прилюдно могло звучати українське слово. Тому українці так міцно трималися українського театру, і можна сказати з повним правом, що українське театральне мистецтво було найулюбленішою галуззю українського мистецтва в часи лихоліття українського народу» [2, 182]. Вплив театрального мистецтва на підсвідомість широкого етнокультурного загалу усвідомлював і імперський уряд. Сумнозвізний указ 1876 року, забороняючи українське друковане слово, мав спеціальний пункт про театр, в якому «заборонялися малоросійські сценічні вистави та читання, а також тексти до музичних нот» [6, арк.37].

Даний наказ доповнював циркуляр Головного управління у справах друку від 21 березня 1884 року у якому були оприлюднені правила постановки театральних вистав, що засвідчували тотальний державний контроль над українським театральним мистецтвом. У цьому документі наголошувалося на наступному: «Відповідно до Закону т. XIV, по продовженню 1876 введено нагляд за театральними виставами і видовищами, і оголошено наступні правила: 1) всі п'єси, затверджені Головним управлінням у справах друку та розіслані у алфавітному каталозі дозволяються до постановки на сцені; 2) всі п'єси, дозволені до постановки з виключеннями деяких місць повинні мати дозвіл драматичної цензури та подані до місцевого відділення поліції; 3) за вірність виконання дозволених до постановки спектаклів згідно цензурного оригіналу відповідає антрепренер. До обов'язків Поліції належить контролювати: а) щоб під виглядом п'єс дозволених до подання не було п'єс, дозволених з винятками, або не розглянуті чи зовсім заборонених драматичною цензурою; б) в афішах або програмах назви були п'єси дозволених драматичною цензурою; в) кожна афіша і всі відомості про театральні вистави доставлялися терміново на перевірку у Головне Управління у справах друку» [7, арк.2].

Окрім законодавчих та цензурних заборон на заваді діяльності українських музично-драматичних колективів поставали й адміністративні утиски. Згід-

но зі ст.145 і 146 частини XIV «Статуту про упередження і припинення злочинів», протягом календарного року заборонялися драматичні та оперні вистави до 113 днів в основному під час церковних свят [6, арк.38]. Усі ці законодавчі перепони негативно позначилися на географії гастрольних подорожей українських музично-драматичних колективів.

Аналіз архівних матеріалів показує, що жорсткому цензурному контролю були піддані благодійницькі вистави українського музично-драматичного театру. 26 липня 1882 року міністр О. Толстой видав наказ № 2074, у якому визначалися основні правила постановки благодійницьких вистав. Мотивація введення цього документу була наступною: «Дійшло до відома те, що дуже часто під виглядом публічних благодійницьких вистав з публіки збираються кошти не на той предмет, який офіційно оголошено, а на дії, які загрожують державному та громадському правопорядку. У зв'язку з цим постановка публічних театральних вистав з благодійницькою метою дозволяється тільки з дозволу місцевої поліції і тим антрепренерам, які визнають наступні правила: 1) продаж всіх вхідних квитків має відбуватися у заздалегідь вказаних місцях під наглядом уповноваженою місцевою поліцією особою; 2) під наглядом цієї ж рекомендованої особи відбуваються виплати зборів та витрат стосовно влаштування театральних вистав; 3) всі збори від постановки спектаклю надаються уповноваженій особі; 4) квитанції стосовно отримання сум з благодійницьких спектаклів надсилається поштою уповноваженою особою губернатору як доказ точного виконання його доручення» [7, арк.4].

Таким чином, аналіз архівних офіційних документів засвідчує той факт, що вся ця наглядово-каральна система була лише знаряддям імперської влади, що ефективно захищало імперські інтереси перед інтересами національними: громадськими, науковими, освітніми та мистецькими. Цензура виступала передусім як гарант державного спокою, а вся ця нормативно-правова база була покликана проводити русифікаторську імперську політику.

Зазначимо, що в аналізованій період в Російській імперії всі російські трупи знаходились під керівництвом державної інституції – Російської дирекції імператорських театрів, яка забезпечувала проведення імперської русифікаторської політики в театральній галузі. У цей час Дирекція імператорських театрів здійснювала контроль над діяльністю 216 професійних театрів, 190 з яких становили провінційні трупи. Їхня діяльність регламентувалася державними документами «Правилами керівництва російсько-драматичних труппами імператорських театрів» (1882 р., 1904 р.). Ці документи визначали ідейно-творчий напрям діяльності імперських російсько-драматичних труп, містили посадові інструкції службовців, посадові оклади, правила планування репертуару та організації роботи над театральними постановками, норми авторських гонорарів тощо [10, 77].

Вивчення історичних документів показує, що театральні драматичні, оперні трупи знаходилися на державному утриманні та мали непоганий фінансовий стан. Зокрема, високу платню отримували артисти, які служили безпосередньо при імператорському дворі. Музично-драматичні трупи, перебуваючи на державному утриманні мали належні умови для постановки вистав, дотації, але жорсткі рамки

імперської доктрини не дозволяли театру бути мистецькою трибуною, яка пропагує передовий демократичний світогляд, світові духовні цінності [10, 78].

Український музично-драматичний театр, пропагуючи національну культуру, традиції офіційного статусу не мав, внаслідок чого не перебував на державному утриманні та окрім всього, був скутий імперською цензурою, переслідуваннями та знаходився під частковою заборонаю. Проте, перебуваючи в жорстких умовах імперської доктрини, український музично-драматичний театр стверджував новий образ вільної України, національну ідею та символи національного визволення.

Зазначимо, що український музично-драматичний театр вийшов із народу, синтезував не тільки принципи «перетворення» та «діяння», а й гру, автентичний та вторинний фольклор, побут, обряди, етнографізм. Таким чином, соціальна сутність українського музично-драматичного театру дозволяє йому виступати в ролі соціального інституту, який своєю діяльністю забезпечує історичну спадкоємність, засвоєння та відтворення культурних, соціальних цінностей, правил, норм та стандартів.

Фундатори професійного національного театру – М. Кропивницький та М. Старицький у своїй творчості обстоювали принцип дотримання ідейно-естетичної системи реалізму, органічного зв'язку з масовим глядачем. Метою своєї діяльності видатні театральні митці вбачали у виведенні української театральної культури з колоніального стану на європейський шлях розвитку, в утвердженні національного стилю у власній творчості, популяризації української художньої спадщини серед широких верств населення. Завдяки самовідданій творчій праці національних театральних діячів українська театральна культура в аналізованій період репрезентує себе суспільству, створює потужний культурний потенціал, завдяки якому українство вижило як нація.

Основний процес формування художньо-естетичних засад українського музично-драматичного театру проходив у театральних трупях М. Кропивницького та М. Старицького. Український музично-драматичний театр – явище складне, самобутнє, його яскраві мистецькі риси зросли на ґрунті досвіду корифеїв української сцени. Мистецьке новаторство М. Кропивницького та М. Старицького виявилось у постановці різноманітних за жанровими відтінками музично-драматичних вистав. Їхня багатогранна діяльність мала особливе значення для формування художніх засад національної музично-сценічної культури [16, 19].

М. Кропивницький та М. Старицький були геніальними акторами, режисерами, неперевершеними майстрами музичної режисури, які здійснювали майстерні постановки як соціально-психологічних драм з музичним оформленням так опер та оперет. Поступово розширюючи репертуар своїх колективів, видатні майстри української сцени відходили від етнографічно-натуралістичного зображення, зовнішнього підкреслення національного колориту сценічної дії, проводячи ретельну роботу з акторами над розкриттям драматургічних образів психологічної і високо поетичної правди.

Музично-драматичні вистави трупи М. Кропивницького та М. Старицького відбувались на високому професійному рівні. Над підготовкою вокальних та му-

зичних епізодів з акторами трупи, хористами та оркестрантами разом з диригентом В. Васильєвим-Святошенком працював М. Лисенко, допомагаючи опанувати характер кожного вокального номера. Музикальність і піднесена поетичність, близькі природі оперного театру, органічно поєднувалися у постановках корифеїв з глибокою правдою життя, народного побуту навіть у найдрібніших сценічних деталях. Музично-хореографічні картини, мізансцени, сольні й хорові сценічні епізоди сприяли переконливому розкриттю ідейного змісту сценічного твору [16, 30].

Декораційне оформлення було важливою органічною складовою драматургічної палітри українського музично-драматичного театру, синкретичного за своєю суттю. В умовах безперервних імперських утисків, що були спрямовані на знищення українського етносу та української культури, поєднуючись із акторською грою, музикою, хореографією національні декорації пропагували етнографічні особливості, звичаї українців, сприяли усвідомленню власної національної ідентичності. Національне декораційне оформлення в українських музично-драматичних виставах виступало як важливий засіб удосконалення психологічної типізації дійових осіб, відтворювало етнографічно-побутову атмосферу сценічної дії, сприяло достовірному, глибокому розкриттю художнього змісту твору та справляло безпосередній вплив на глядача.

Плідна творча праця корифеїв національної сцени, в основі якої були шевченківські заповіді та ідеали, стала загальноукраїнським духовно-культурним явищем, котре консолідувало регіональні наддніпрянські, галицькі, закарпатські мистецькі еліти. Діяльність музично-театральних колективів Наддніпрянщини була позначена на початку ХХ ст. на теренах Австрійсько-Угорської імперій єдністю. І. Франко з цього приводу зазначав: «Український театр, який постав і виріс під обухом проскрипції і цензури в Росії, мав з кожного погляду рішучий і корисний вплив на розвиток українського театру в Галичині. Бо не тільки репертуар українського театру в Галичині запозичений майже цілком (з невеличкими винятками) з України, не тільки костюми, потрібні для вистав українських п'єс, мусять виглядати на зразок костюмів на Україні...але також і щодо гри галицькі артисти брали собі за зразок митців з України» [25]. Самовіддана творча співпраця, взаємне творче збагачення, спільні виступи у виставах, музично-драматичних вечорах, обмін набутим сценічним досвідом наддніпрянських та галицьких театральних діячів, стали міцною основою для подальшого розвитку українського театального мистецтва.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українські музично-драматичні колективи самовіддано працюючи, долаючи імперські заборони та цензурні рамки, охопили своєю багатоаспектною гастрольною діяльністю багатонаціональні території Російської та Австрійсько-Угорської імперій. Виступи українських музично-драматичних колективів за своєю суттю мали національну, художньо-естетичну та просвітницьку спрямованість. Оригінальний український репертуар віддзеркалював національний психологічний тип українців, пропагував їх традиції, обряди та був зрозумілим і надзвичайно популярним серед широких кіл поліетнічної громади.

Основу репертуару тогочасного театру становили п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Ніч на Івана Купала», «Глитай», «Невольник», «Зайди голова», «Дві сім'ї», «Пошилися в дурні», «По ревізії», «Вуси», «Дай серцю волю, заведе в неволю...», «Розгардіяш», «Скрутна доба», «Перед волею», «Страчена сила», «Конон Блискавиченко» М. Кропивницького, «Не так склалося як бажалося», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «За двома зайцями», «Сорочинський ярмарок», «У темряві», «Маруся Богуславка», «Оборона Буші», «Юрко Довбуш» М. Старицького, «Сава Чалий», «Мартин Боруля», «Паливода», «Лиха іскра», «Суєта», «Понад Дніпром», «Житейське море», «Наймичка», «Бурлака», «Безталанна», «Бондарівна», «Чабан» І. Карпенко-Карого, «Вечорниці» П. Ніщинського та ін. [17, 232].

Численні рецензії, відгуки, статті тогочасної періодики засвідчують, що виступи українських музично-драматичних колективів були значною подією для багатонаціональної громади і завжди супроводжувалися аншлагами. Українські вистави національних музично-драматичних колективів пропагували національний психологічний тип української нації, її культурні традиції та звичаї, пробуджували інтерес та любов до української драматургії, української культури, сприяли формуванню духовних пріоритетів, художньо-естетичних смаків глядачів, виступали потужним генератором української сценічної практики.

Таким чином, у час імперських заборон, всеохоплюючої русифікації суспільства, український музично-драматичний театр як компонент системи тогочасного соціуму, інтегруючись в культурно-історичну форму полікультурного суспільства, став яскравим історико-культурним явищем, набував статусу соціокультурного феномену, виконував етнозберігаючу, етноконсолідуючу функції, сприяв національному самоутвердженню, збереженню власної культурної ідентичності.

Література

1. Андріанова Н. Шляхи розвитку українського театру / Н. Андріанова. – К. : Знання, 1960. – 40 с.
2. Антонович Д. Триста років українського театру, 1619-1919 / Д. Антонович. – Прага, 1925. – 272 с.
3. Бурдуланюк В. Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці XIX – на початку XX ст. : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Бурдуланюк; Прикарпатський ун-т імені В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 1996. – 179 с.
4. Василько В. Театру віддане життя / В. Василько. – К. : Мистецтво, 1987. – 180 с.
5. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – Київ : Генеза, 2000. – 356 с.
6. ДАОО. – Ф.2. – оп.1. – Спр. 1504: Циркуляр Головного управління у справах друку від 16 жовтня 1881 р. – арк. 37-38.
7. ДАОО. – Ф.5. – оп.1. – Спр. 374: Циркуляр Головного управління у справах друку від 21 березня 1884 р. № 2.074. – арк. 2.
8. ДАОО. – Ф.5. – оп.1. – Спр. 374: Циркуляр Головного управління у справах друку від 26 липня 1882 р. № 2.074. – арк. 4.
9. Дорошук Н. Український культурно-національний рух у Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. Дорошук; Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка. – К. 1997. – 197 с.

10. Жданова І. Художня інтелігенція Наддніпрянської України в останній чверті XIX – на поч. XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / І. Жданова; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології. – К., 1995. – 198 с.
11. Єсельчик С. Пробудження нації: до концепції історії українського національного руху II половини XIX ст. / С. Єсельчик. – Мельбурн, 1994. – 126 с.
12. Красильникова О. Історія українського театру XX сторіччя / О. Красильникова. – К. : Либідь, 1999. – 208 с.
13. Кропивницький М. Твори в 6-ти томах / М. Кропивницький. – Київ: Держлітвидав. УРСР, 1960. – Т. 6. – 672 с.
14. Лиса О. Політичні настрої інтелігенції Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. : дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Лиса. – Переяслав-Хмельницький : Б.в., 2010. – 215 с.
15. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.): до 140-річчя товариства «Просвіта»: монографія / О. Малюта. – К. : Просвіта, 2008. – 840 с.
16. Нариси з історії театрального мистецтва України XX ст. / ред. : В. Сидоренко. – 2 вид., стер. – К.: Інтертехнологія, 2006. – 1056 с.
17. Новиков А. Українська драматургія й театр: від найдавніших часів і до початку XX ст. / А. Новиков. – Харків : Основа, 2011. – 408 с.
18. Рафальський О. Національні меншини у XX ст.: історіографічний нарис / О. Рафальський. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2000. – 445 с.
19. Романицький Б. Український театр в минулому і тепер / Б. Романицький. – К. : Держполітвидав. УРСР, 1950. – 130 с.
20. Садовський М. Мої театральні згадки / М. Садовський. – К., 1980. – 245 с.
21. Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори: Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари / Л. Старицька-Черняхівська. – К. : Наукова думка, 2000. – 848 с.
22. Хороб С. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття в системі модерністського художнього мислення.: автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.01.01. / С. Хороб. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 45 с.
23. Цапко О. Діяльність товариства «Просвіта» в Україні (1891-1914 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Цапко. – К., 1998. – 18 с.
24. Чорний С. Український театр і драматургія / С. Чорний. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1980. – С. 168-248.
25. Франко І. Уваги про галицько-руський театр / І. Франко. Зібрання творів. – Том 33. – Київ, 1982.
26. Шурапов В. Театру Марка Кропивницького 120 років / В. Шурапов. – Кіровоград: «Код», 2002. – 140 с.
27. Юрченко В. Матеріали цензурних установ у м. Києві як історичне джерело (1838 – 1917 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / В. Юрченко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 15 с.

References

1. Andrianova, N.(1960). Ways of development of Ukrainian theater. Moscow: Znannia [in Russian].
2. Antonovych, D. (1925). Three hundred years of Ukrainian theatre, 1619 – 1919. Prague [in Ukrainian].
3. Burdulanyuk, V. (1996). Cultural connection with Galicia from Naddniprianschyna in the of late XIX – beginning XX century. Extendet abstract of Doctor's thesis. Ivano-Frankivsk: A publishn-designing department of V. Stefanyk Precarpathian National University [in Ukrainian].
4. Vasulko, V. (1987). Theatre devotional life. Kyiv: Art [in Ukrainian].

5. Hrycak, Y. (2000). Outline of the history of Ukraine: Formation of modern Ukrainian nation XIX-XX centuries. Kyiv: Genesis [in Ukrainian].
6. DAOO, F 2, op.1. Conjugation. 1504: Circular of the General Directorate of Press of 16 October 1881 [in Ukrainian].
7. DAOO, F 2, op.1. Conjugation. 374: Circular of the General Directorate of Press of 21 March 1882 [in Ukrainian].
8. DAOO, F 2, op.1. Conjugation. 374: Circular of the General Directorate of Press of 26 July 1882 [in Ukrainian].
9. Doroshchuk N. (1997) The Ukrainian cultural and national movement in the Russian Empire: of late XIX – beginning XX century. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
10. Zhdanova, I. (1995). Art intelligentsia of Dniper Ukraine in the last quarter of the nineteenth – early XX century. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. National Institute relations and political science [in Ukrainian].
11. Yekelchuk, S. (1994). Awakening of a nation: to the concept of the history of Ukrainian national movement in the second half of the XIX century. Melbourne: Monash University [in Ukrainian].
12. Krasnyukova, O. (1999). History of Ukrainian theatre of the XX century. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
13. Kropivnitskiy, M. (1968). Works. Kyiv: Derzhpolitvydav [in Ukrainian].
14. Lysa O. (2010). Political attitudes of Dniper Ukraine intelligentsia of the second half of XIX– early XX century. Pereyaslav-Khmelnyskiy [in Ukrainian].
15. Maliuta O. (2008). “Enlightenments” and the Ukrainian state (the second half of XIX – early XX century). Kyiv: Education [in Ukrainian].
16. Essays on the history of theatrical art of Ukraine of the XX century. (2006). Ed. : V. Sidorenko. Kyiv: Intertechnology [in Ukrainian].
17. Novykov, A. (2011). Ukrainian drama and theatre from ancient times to the early XX century. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
18. Rafalsky, O. (2000). National minorities in the XX century: historiographical essay. Kiev: Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
19. Romanytsky, B. (1950). Ukrainian theater in the past and now. Kiev: Derzhpolitvydav USSR [in Ukrainian].
20. Sadowski, M. (1980). My memories theater. Kyiv: [in Ukrainian].
21. Starytska-Chernyakhivska, L. (2000). Selected Works: Dramatic works. Prose. Poetry. Memoirs. Kyiv: Scientific Thought [in Ukrainian].
22. Khorob, S.(2002). The Ukrainian Drama of the end of the XIX-th – the XX-th beginning of the century in the system of modernistic artistic thought. Extended abstract of Doctor's thesis. Lviv: National University named after I. Franko, [in Ukrainian].
23. Tsapko, O. M. (1998). Social and political activities of «Prosvita» societies on Ukrainian lands in 1891-1914. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: A publish and designing department in the Kyiv M. P. Dragomanov National Pedagogical [in Ukrainian].
24. Shurapov V. (2000). Theater Mark Kropivnitskogo 120 years. Kirovograd : Code [in Ukrainian].
25. Franko, I. (1982). Attention to the Galician-Russian theatre. Kyiv: [in Ukrainian].
26. Yurchenko V. (2010). Materials of censorship institutions in the city Kyiv as a historical source (1838 – 1917). Kyiv: Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].